

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 2 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 2

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 2

TOSHKENT-2022

**ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ**

1. МАНСУРОВА Нилуфар Мухсинжон қизи
ФАХРУДДИН ЎЗГАНДИЙНИНГ ЭР-ХОТИННИНГ МУЛКИЙ ҲУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ
ТЎҒРИСИДА ҚАРАШЛАРИ..... 8

**КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

2. МАДРИМОВ Хушнуд Кувандикович
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИНГ
ҲУҚУҚЛАРИ ВА ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАРИНИ СУДДА ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ
АЙРИМ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ..... 14

3. АЗАТОВ Жаҳонгир Айбекович
ЗАЩИТА ДОВЕРИЯ КАК ПРИНЦИП АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРОЦЕДУР 21

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ
ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ**

4. САЛИМОВА Ирода Мамаюсуфовна
ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИНИНГ ТААЛЛУҚЛИЛИГИ ВА СУДЛОВЛИЛИГИ:
ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ..... 29

5. АЧИЛОВА Лилия Илхомовна, АШУРОВА Мадина
ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ПОНЯТИЯ «ПУБЛИЧНЫЙ ПОРЯДОК» В МЕЖДУНАРОДНОМ
КОММЕРЧЕСКОМ АРБИТРАЖЕ 36

6. ЭРКАБАЕВА Шахноза Икромжоновна
ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТОВ ОГРАНИЧЕННОГО
ПАРТНЕРСТВА И КОММАНДИТНОГО ТОВАРИЩЕСТВА 44

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

7. ХАМЗАЕВ Дилавер Дилшод угли
ГЕНЕЗИС ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТВА О БОРЬБЕ С ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫМИ
ФИНАНСОВЫМИ ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ 53

8. УТЕМУРАТОВА Сапаргул Шамшетовна
АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАРДА
(ЖК 193-196 МОДДАЛАР) ЖИНОИЙ ОҚИБАТ ТУРЛАРИ..... 63

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

9. МАХМУДОВ Суннатжон Азим ўгли
ЖИНОЯТ ИШИНИ ТУГАТИШДА ИСБОТ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ 69

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна
ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ И ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ
МЕДИЦИНЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 78

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

11. ХУЖАЕВ Шохжахон Акмалжон угли ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОГРАНИЧЕНИЯ ДОСТУПА К СОЦИАЛЬНЫМ СЕТЯМ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	88
12. ШУКУРОВА Мухаё Мукумжановна ЖИСМОНИЙ ВА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ МУРОЖААТЛАРИНИ КЎРИБ ЧИҚИШДА ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВА ТАШКИЛОТЛАРИ МАНСАБДОР ШАХСЛАРИНИНГ ЖАВОБГАРЛИГИНИ КУЧАЙТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	97
13. МУКУМОВ Бобур Мелибой угли ОЦЕНКА РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ В СФЕРЕ ЦИФРОВОГО БАНКИНГА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И ДРУГИХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ	107

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

САЛИМОВА Ирода Мамаюсуфовна

Тошкент давлат юридик университети Фуқаролик процессуал ва
иқтисодий процессуал ҳуқуқи кафедраси доцент в.б.,
юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
E-mail: helloiroda@mail.ru

ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИНИНГ ТААЛЛУҚЛИЛИГИ ВА СУДЛОВЛИЛИГИ: ҚИЁСИЙ- ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): САЛИМОВА И.М.
Фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги ва судловлилиги: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2022) Б. 29-35.

 4 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2022-4-4>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги ва судловлилиги қоидаларига риоя қилмасликнинг ҳуқуқий оқибатларига кўра фарқли жиҳатлари процессуал қонун нормалари асосида қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилинган. Натижада муаллиф ушбу институтлар низоларнинг ўз вақтида фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан кўриб ҳал қилинишида ўзига хос функцияни бажариши, уларнинг қоидалари риоя қилмаслик фуқаролик процессининг қайси босқичида аниқланишига кўра турли процессуал ҳуқуқий оқибатларни келтириб чиқариши тўғрисида илмий назарий хулосаларга келган.

Калит сўзлар: тааллуқлилик, судловлилик, низо, фуқаролик иши, фуқаролик ишлари бўйича суд, фуқаролик процесси, процессуал ҳуқуқий оқибатлар, процессуал институт.

САЛИМОВА Ирода Мамаюсуфовна

И.о.доцента кафедры Гражданского процессуального и экономического процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам (PhD)
E-mail: helloiroda@mail.ru

ПОДВЕДОМСТВЕННОСТЬ И ПОДСУДНОСТЬ ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

АННОТАЦИЯ

В данной статье проводится сравнительно-правовой анализ различных аспектов правовых последствий несоблюдения подведомственности и подсудности гражданских дел на основе норм процессуального права. В результате автор пришел к научно-теоретическим выводам о том, что данные институты выполняют уникальную функцию по своевременному разрешению споров судами по гражданским делам, а несоблюдение этих правил влечет за собой разные процессуальные правовые последствия в зависимости от стадии гражданского процесса.

Ключевые слова: подведомственность, подсудность, спор, гражданское дело, гражданский суд, гражданский процесс, процессуальные правовые последствия, процессуальный институт.

SALIMOVA Iroda

Acting associate professor of the Department of Civil Procedural and Economic Procedural Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law
E-mail: helloiroda@mail.ru

SUBORDINATION AND JURISDICTION OF CIVIL CASES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS**ANNOTATION**

In this article, based on the norms of procedural law, a comparative legal analysis of the differences in the legal consequences of non-compliance with the rules of subordination and jurisdiction of civil cases is carried out. As a result, the author came to a scientific theoretical conclusion that these institutions play a special role in the timely resolution of disputes by civil courts, non-compliance with their rules has different procedural legal consequences depending on the stage of civil proceedings.

Keywords: subordination, jurisdiction, dispute, civil case, civil court, civil process, procedural legal consequences, procedural institution.

Фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги ва судловлилиги институти фуқаролик процессул ҳуқуқининг мустақил институтларидан бири бўлиб ҳисобланади. Фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан низоларнинг ўз вақтида кўриб чиқилишида тааллуқлилиқ ва судловлилиқ қоидаларига риоя қилиниши талаб этилади. Чунки, ушбу институтлар биринчидан, фуқаролик ишларининг қайси органларга тааллуқлилигини, иккинчидан фуқаролик ишлари бўйича судга тааллуқли бўлган низоларнинг суд тизимининг қайси бўғини томонидан кўриб чиқилишини белгилаб беради.

Ўз навбатида, фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги ва судловлилиги қоидаларига риоя қилмасликнинг процессуал ҳуқуқий оқибатларига, шунингдек ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра фарқ қилади.

Фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги ва судловлилиги тушунчаларини таҳлил қилиш орқали ушбу институтларнинг ҳуқуқий табиатини аниқлаш мумкин.

Тааллуқлилиқ тушунчаси юридик адабиётларда одатда кенг (умумий) ва тор (махсус) маъноларда тушунилади. Кенг маънода тааллуқлилиқ давлат функцияларини турли органлар ўртасида тақсимлаш йўли билан унинг нормал фаолиятини таъминловчи механизм сифатида изоҳланади ва муайян давлат органи, мансабдор шахс ёки жамоат ташкилотининг амалга оширадиган функцияларига мувофиқ улар иш юритувидаги ҳар қандай объект (ишлар)нинг тегишлилиги билан белгиланади [1, Б.7].

Процессуалист олим М.М.Мамасиддиқов эса кенг маънодаги тааллуқлиликни қонун ва қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга кўра юзага келган ҳуқуқий ишларни у ёки бу давлат ҳокимияти органлари ёхуд фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ўртасида ҳал қилинишини белгилаб берувчи механизм вазифасини бажарувчи соҳалараро институт сифатида эътироф этади [2, Б.255; 3, Б.7]. Демак, кенг маънода тааллуқлилик тушунчаси давлат бошқаруви органлари, суд ва бошқа органлар ўртасида муайян талабларни кўриб чиқиш ва ҳал қилишни чегаралаб бериши билан ушбу институтнинг умумий жиҳатини тавсифлайди.

Тааллуқлилик институтини тор (махсус) маънода тушуниш процессуал ҳуқуқ соҳасида, хусусан фуқаролик процессуал ҳуқуқи назариясида кенг тарқалган. Шунинг учун ҳам айрим процессуалистлар тааллуқлилик институтини айнан фуқаролик процессуал ҳуқуқида шаклланганлигини эътироф этишади. Хусусан, М.В.Боровский тааллуқлилик тушунчаси, асосан фуқаролик процесси фанида ишлаб чиқилганлигини қайд этса [4], М.М.Мамасиддиқов тааллуқлиликни соҳалараро институт сифатида фуқаролик процессуал ҳуқуқи фани тизимида мустақам ўрин олганлигини эътироф этади [2, Б.255]. Шу нуқтаи назардан, тор маънода тааллуқлиликни субъектив ҳуқуқнинг мазмуни ва ишда иштирок этувчи шахслар таркиби хусусиятидан келиб чиқиб, фуқаролик ишларини кўриш ва ҳал қилиш вазифаси қонун ҳужжатлари билан муайян давлат органлари, жамоат ташкилотлари ёки бошқа ваколатли органлар зиммасига юклатилганлиги тушуниладиган фуқаролик процессуал ҳуқуқи фанига оид илмий тоифа деб ҳисоблайди [2, Б.255; 3, Б.7].

С.И.Князькин, И.А.Юрловлар тааллуқлилик тушунчасини ҳал этилиши лозим бўлган фуқаролик, маъмурий, иқтисодий ишларнинг аниқ юрисдикцион органлар: давлат судлари, ҳакамлик судлари, нотариат, бошқа органлар ва ташкилотлар иш юритувига тегишлилиги деб таърифлайди [5, Б.45].

Бундан ташқари, тааллуқлилик институти соҳалараро процессуал институт ҳисобланганлиги учун фуқаролик ва иқтисодий процессуал ҳуқуқ назариясида фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги ва иқтисодий ишларнинг тааллуқлилиги тушунчалари шаклланган. Жумладан, процессуалист олим Ш.Ш.Шорахметов хўжалик ва фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги (подведомственность) деганда, бундай ишларни кўриш ва ҳал қилиш вазифаси қонун билан муайян давлат органи ёки жамоат ташкилотига юклатилганлиги тушунилишини қайд этади [6, Б.31; 7, Б.122].

Кўриб турганимиздек, процессуал ҳуқуқ назариясида тааллуқлилик тушунчасига нисбатан аниқ таъриф, ягона ёндашув, қарашлар мавжуд эмас.

Юқоридаги таърифлардан келиб чиққан ҳолда, фуқаролик ишларининг тааллуқлилигига қуйидагича таъриф бериш мумкин:

Фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги деганда, фуқаролик ишларини кўриш ва ҳал қилиш вазифаси қонун ҳужжатлари билан қайси давлат ҳокимияти органи ёки мансабдор шахси ёхуд нодавлат орган (ҳакамлик суди, медиатор ва б.қ) ваколатига берилганлигини аниқловчи процессуал институт ҳисобланади.

Юридик луғатларда судловга тааллуқлилик (тегишлилик) – судларга тааллуқли бўлган барча ишларнинг суд тизими бўғинлари ўртасида тақсимланиши [8, Б.429]. сифатида изоҳланади. Процессуалист олимлар В.В.Молчанов ва М.К.Треушниковларнинг фикрича, “судовлилик – судларга тааллуқли бўлган юридик ишларнинг суд тизимининг аниқ бир судида биринчи инстанция бўйича кўриб чиқилишини белгилайди” [9, Б.83]. Е.В.Норкина судовлилик институтини тааллуқлилик соҳалараро комплекс институтининг хусусий субинститути моҳиятини ўзида акс эттириб, “судовлилик” тушунчаси “тааллуқлилик” умумҳуқуқий категориянинг тор ихтисосликдаги кўриниши сифатида акс этади [10, Б.9], деб ҳисоблайди. Демак, тааллуқлилик ва судовлилик – процессуал ҳуқуқнинг мустақил институтлари бўлиб, ҳар икки институт низо (иш)ларни айнан қайси органлар кўриб, ҳал қилиб беришини аниқлашда ўзига хос функцияни бажаради. Жумладан,

тааллуқлилик айнан қайси суд ёки орган низони ҳал қилишга ваколатли эканлигини аниқлаб, низо судга тааллуқли бўлган тақдирда судловлилик ушбу низонинг айнан қайси суд бўғини (қуйи, ўрта ёки юқори) томонидан кўриб чиқилиши лозимлигини белгилаб беради.

Бироқ, юқоридаги таърифларда фуқаролик ишларининг хусусиятлари (мураккаблик даражаси, ижтимоий аҳамияти, субъектларнинг мақоми) ўз аксини топмаган, шунингдек ҳудудга оид қоидалар ҳам эътиборга олинмаган [11, Б.63]. Чунки, фуқаролик процессуал ҳуқуқ назариясида турдош ва ҳудудий судловлилик турлари бир-биридан фарқланади. Турдош судловлилик фуқаролик ишларининг ижтимоий аҳамияти, мураккаблик даражаси, низонинг предмети, даъво баҳоси ва субъектлар таркиби каби мезонлар билан аниқланса, ҳудудий судловлиликда “ҳудуд” низонинг қайси суд бўғинида кўриб чиқилишини белгилаб беради. Айнан ушбу мезонлар асосида фуқаролик ишларининг қайси фуқаролик ишлари бўйича суд судловига тегишли эканлиги аниқланади. Турдош судловлиликка мисол қилиб фарзандликка олиш тўғрисидаги ишларни келтириш мумкин. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси 298-моддаси фарзандликка олиш истагида бўлган шахсларнинг турига кўра фуқаролик ишлари бўйича судга мурожаат қилишнинг икки хил тартибини белгилайди. Ушбу нормага мувофиқ:

➤ фарзандликка олиш тўғрисидаги ариза болани фарзандликка олишни истаган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари томонидан фарзандликка олинаётган боланинг яшаш (турган) жойидаги фуқаролик ишлари бўйича туманлараро, туман (шаҳар) судига;

➤ Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган болани фарзандликка олишни истовчи Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида доимий яшаётган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ёки фуқаролиги бўлмаган шахслар фарзандликка олиш тўғрисидаги аризани фарзандликка олинаётган боланинг яшаш (турган) жойидаги тегишинча Қорақалпоғистон Республикаси фуқаролик ишлари бўйича судига, фуқаролик ишлари бўйича вилоят ёки Тошкент шаҳар судига беради.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексининг 33-моддаси умумий ҳудудий судловлилик турига мисол бўла олади. Умумий судловлилик қоидасига мувофиқ, аризалар жавобгар доимий яшаб турган ёки доимий машғул бўлган жойдаги судга берилади. Ташкилотларга нисбатан аризалар эса, улар давлат рўйхатидан ўтган жойдаги судга берилади.

Демак, фуқаролик ишларининг судловлиги деганда, судларга тааллуқли бўлган ишларнинг турлари ҳамда жойлашган ҳудудига қараб бир тизимдаги суд бўғинлари ўртасида тақсимланишини белгилаб берувчи фуқаролик процессал ҳуқуқ нормалари мажмуига айтилади [3, Б.23].

Ўз навбатида, процессуал қонунчилик (ФПК, ИПК, МСИЮТК) да судловлилик – “судловга тегишлилик” термини орқали қўлланилганлигини қайд этиш лозим. Бироқ, айрим юридик адабиётларда “судловга тааллуқлилик” термини фойдаланилган. Процессуал қонунчилик ва юридик адабиётларда қўлланилган “судловга тегишлилик”, “судловга тааллуқлилик” терминлари айнан бир хил маънода қўлланилиб, “судловлилик” институтини ифодалаб келади.

Шу ўринда, худди шундай процессуал қонунчилик ва айрим юридик адабиётларда қўлланилган “судга тааллуқлилик” ва “судга тегишлилик” терминлари – “тааллуқлилик” институтини ифодалашини қайд этиш лозим.

Фуқаролик ишларининг тааллуқлиги ва судловлиги қоидаларига риоя қилмасликнинг ҳуқуқий оқибатларини моддий ва процессуал қонунчилик нормаларини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш орқали уларнинг қуйидаги фарқли жиҳатларини кўрсатиш мумкин:

биринчидан, агар суд фуқаролик ишини қўзғатиш босқичида арз қилинаётган талабнинг судга тааллуқли эмаслигини аниқласа, ФПКнинг 194-моддаси биринчи

қисми 1-бандига асосан аризани иш юритишга қабул қилишни рад этади. Иш мазкур суднинг судловига тегишли эмаслиги аниқланса, ФПКнинг 195-моддаси биринчи қисми 3-бандига асосан аризани қайтаради;

иккинчидан, фуқаролик иши қўзғатилгандан сўнг ушбу ишнинг фуқаролик ишлари бўйича судга тааллуқли эмаслиги аниқланса, ФПКнинг 124-моддаси 1-бандига асосан иш юритиш тугатилади. Иш юритиш тугатилган тақдирда, айти бир тарафлар ўртасидаги, айти бир предмет тўғрисидаги ва айти бир асослар бўйича низо юзасидан судга иккинчи марта мурожаат қилишга йўл қўйилмайди.

Тааллуқлилиқдан фарқли ўлароқ, ФПКнинг 31-моддасига кўра, суд судловга тегишлилик қоидаларига риоя қилган ҳолда ўзининг иш юритишига қабул қилиб олган ишни, гарчи кейинчалик бу иш бошқа суднинг судловига тегишли бўлиб қолса ҳам, мазмунан ҳал қилиши керак. Агар иш мазкур судда кўрилаётганда, у судловга тегишлилик қоидалари бузилган ҳолда иш юритишга қабул қилинганлиги маълум бўлиб қолса суд ишни бошқа судга ўтказади.

учинчидан, тааллуқлилиқ қоидаларига риоя қилинмаган ҳолда суд ишни кўриб ҳал қилув қарорини қабул қилган тақдирда, ушбу қарор юқори инстанция суди томонидан ФПКнинг 375-моддаси биринчи қисми 4-бандига кўра, моддий ҳуқуқ нормаларининг ёки процессуал ҳуқуқ нормаларининг бузилганлиги ёки нотўғри қўлланилганлиги асос қилиниб бекор бўлишига олиб келади. ФПКнинг 32-моддасида судловга тегишлилик юзасидан низолашишга йўл қўйилмаслиги мустаҳкамланган. Ушбу ҳолатда фақатгина юқори турувчи суд томонидан қонун бузилиш ҳолатларини аниқлаш ва бартараф этиш, кейинчалик суд фаолиятида ушбу қонун бузилиш ҳолатларини олдини олиш мақсадида хусусий ажрим чиқарилиши мумкин;

тўртинчидан, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 6 январдаги “Давлат божи тўғрисида”ги Қонуни 18-моддасига асосан суд томонидан ишнинг тааллуқли эмаслиги оқибатида аризани қабул қилиш рад этилган ёхуд иш юритиш тугатилган тақдирда давлат божи қайтарилмайди. Судловлилиқ қоидаларига риоя қилинмаган ҳолатларда давлат божи қайтарилмайди.

Эътиборли жиҳати шундаки, арз қилинган талаб (иш)нинг судга тааллуқли бўлмаганлиги сабабли аризани қабул қилиш рад қилинса ёки иш юритиш тугатилса, суд ажримда аризачининг қайси органга мурожаат қилиши кераклигини кўрсатиши шарт (ФПКнинг 194-моддаси учинчи қисми, 125-моддаси). Бу борада Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2019 йил 25 октябрдаги 19-сонли “Фуқаролик ишлари бўйича биринчи инстанция судининг ажримлари тўғрисида”ги қарорида ҳам тегишли тушунтиришлар берилган. Ушбу норманинг фуқаролик процессуал қонунчилигимизда белгиланганлиги жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан кўриқланадиган манфаатларини ўз вақтида ортиқча сарсонгарчилиқларсиз ҳимоя қилинишини таъминлашга хизмат қилади. Бироқ ушбу норма Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодексида мавжуд эмас. Яъни, ИПКнинг 154, 110-моддалари биринчи қисми 1-бандига мувофиқ низо (иш) судга тааллуқли бўлмаса даъво аризасини иш юритишга қабул қилишни рад этилиши ёки иш юритиш тугатилиши белгиланган, бироқ ушбу ҳолатларда иқтисодий суд судьяси аризачига қайси органга мурожаат қилиши лозимлигини кўрсатиш мажбурияти мавжуд эмас. Бизнингча, процессуал нормаларни бирхиллаштириш, суд амалиётида бир хил қўлланилишини таъминлаш, жисмоний ва юридик шахсларнинг бузилган ҳуқуқлари ва қонун билан кўриқланадиган манфаатларини ўз вақтида ҳимоя қилинишини таъминлаш мақсадида иқтисодий процессуал қонунчиликка тегишли ўзгартиш ва қўшимча киритиб, иқтисодий судга ушбу мажбуриятни юклаш мақсадга мувофиқ.

Фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги ва судловлилиги институтларини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш орқали қуйидаги илмий-назарий хулосалар ва таклифлар илгари сурилади:

биринчидан, фуқаролик ишларининг тааллуқлилиги ва судловлилиги –

фуқаролик процессуал ҳуқуқнинг мустақил институтлари бўлиб, ҳар икки институт низо (иш)ларни айнан қайси органлар кўриб, ҳал қилиб беришини аниқлашда ўзига хос функцияни бажаради. Жумладан, тааллуқлилиқ айнан қайси суд ёки орган низо ҳал қилишга ваколатли эканлигини аниқлаб, низо судга тааллуқли бўлган тақдирда судловлилиқ ушбу низонинг айнан қайси суд (қуйи, ўрта ёки юқори) бўғини томонидан кўриб чиқилиши лозимлигини белгилаб беради;

иккинчидан, фуқаролик процессуал қонунчилиқ ва юридик адабиётларда қўлланилган “судловга тегишлилиқ”, “судловга тааллуқлилиқ” терминлари – “судловлилиқ”, “судга тааллуқлилиқ” ва “судга тегишлилиқ” терминлари – “тааллуқлилиқ” институтини ифодалаб келади;

учинчидан, фуқароликишларининг тааллуқлилиқивасудловлилиққоидаларига риоя қилмаслиқнинг процессуал ҳуқуқий оқибатлари ушбу институтларнинг мазмун-моҳияти, фуқаролик процессининг айнан қайси босқичида қўлланилишига кўра бир-бирдан фарқ қилади;

тўртинчидан, Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодекси 154, 110-моддалари биринчи қисми 1-бандига кўра (низо (иш) судга тааллуқли бўлмаса) даъво аризаси иш юритишга қабул қилиш рад этилган ёки иш юритиш тугатилган тақдирда суднинг ажримида аризага қайси органга мурожаат қилиши лозимлигини кўрсатиш мажбуриятини киритиш таклиф этилади. Бизнингча, ушбу таклифнинг киритилиши фуқаролик ва иқтисодий процессуал қонун нормаларини бирхиллаштириш, суд амалиётида тааллуқлилиқ ва судловлилиқ қоидаларининг тўғри қўлланилишини таъминлаш, жисмоний ва юридик шахсларнинг бузилган ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ўз вақтида ҳимоя қилинишини таъминлашга хизмат қилади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Осипов Ю.К. Подведомственность юридических дел: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Свердловск, 1974. – С. 7 (Osipov Yu.K. Subordination of legal cases: Abstract of the thesis. dis. ... Dr. jurid. Sciences. - Sverdlovsk, 1974. - P. 7)

2. Мамасиддиқов М.М. Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Умумий қисм / Олий ўқув юрти талабалари учун дарслик. Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. О.Оқюлов. – Тошкент.: ТДЮИ нашриёти. 2010. – Б. 252; 255. (Mamasiddiqov M.M. Civil procedural law. General section / Textbook for university students. Responsible editor doctor of law., prof. O.Oqyulov. - Tashkent.: TSU Publishing House. 2010. - B. 252; 255.)

3. Фуқаролик процесси: ўқув қўлланма / М.М.Мамасиддиқов. – Тошкент: Baktria press, 2014. – Б. 7. (Civil process: textbook / MM Mamasiddikov. – Tashkent: Baktria press, 2014. - P. 7.)

4. Боровский М.В. Суды общей юрисдикции в Российской Федерации: проблемы и перспективы // Корпоративный менеджмент. (Borovsky M.V. Courts of General Jurisdiction in the Russian Federation: Problems and Prospects // Corporate Management) https://www.cfin.ru/press/black/2001-1/01_01_borovsky.shtml.

5. Гражданский, арбитражный и административный процесс в схемах с комментариями / С.И. Князькин, И.А. Юрлов – М.: Инфотропик Медиа, 2015. – С.45. (Civil, arbitration and administrative process in schemes with comments / S.I. Knyazkin, I.A. Yurlov - M.: Infotropic Media, 2015. - P.45)

6. Шорахметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг Хўжалиқ процессуал ҳуқуқи: Олий ўқув юртларининг ҳуқуқшунослик мутахассислиги бўйича таълим олаётган талабалари учун дарслик / Маъсул муҳаррир: М.Э.Абдусаломов. – Т.: «Адабиёт жамғармаси» нашр., 2001. – Б. 31. (Shorakhmetov Sh.Sh. Economic Procedural Law of the Republic of Uzbekistan: A Textbook for Law Students of Higher Education Institutions / Editor-in-Chief: ME Abdusalomov. - T.: «Literary Fund», 2001. - P. 31)

7. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал ҳуқуқи: (Дарслик)

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, Тошкент давлат юридик институти. – Тошкент: Адолат, 2007. – Б. 122.(Civil Procedural Law of the Republic of Uzbekistan: (Textbook) Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Tashkent State Law Institute. - Tashkent: Adolat, 2007. - P. 122)

8. Ўзбекистон юридик энциклопедияси / Нашр учун масъул Р.А.Муҳитдинов ва бошқ.; масъул муҳаррир Н.Тойчиев. –Т.: Адолат, 2010. – Б. 429.(Legal Encyclopedia of Uzbekistan / Responsible for publication R.A Muhitdinov and oth.; responsible editor N.Toychiev. –Т .: Adolat, 2010. - P. 429)

9. Гражданский процесс: учебник / под ред. М.К. Треушникова. – М.: ООО «Городец-издат», 2001. – С.83.(Civil process: textbook / ed. М.К. Treushnikov. - М .: LLC “Gorodets-izdat”, 2001. - P.83)

10. Норкина Е.В. Подведомственность как общеправовая категория: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: – Саратов, 2010. – С. 9.(Norkina E.V. Jurisdiction as a general legal category: Abstract of the thesis. dis. ...cand. legal Sciences: - Saratov, 2010. - P. 9)

11. Мамасиддиқов М.М. Меҳнатга оид етказилган моддий ва маънавий зарарни судда ундиришнинг назарий ва амалий муаммолари. Монография. –Тошкент: АҚХМИ, 2008. – Б. 63. (Mamasiddiqov M.M. Theoretical and practical problems of recovering material and moral damage in court. Monograph. –Tashkent: IMCL, 2008. - P. 63)